

Ammattiopiskelijoiden näkemyksiä koulutuk- sen toimintaympäris- tön muutoksista ja uudistuksista Suomen Lapissa ja kahdessa Saksan teollisuusosa- valtiossa

Marja Irjala
KT, järjestöneuvos
marja.irjala@gmail.com

Satu Uusiautti
KT, Kasvatustieteen professori,
koulutuksen vararehtori
satu.uusiautti@ulapland.fi

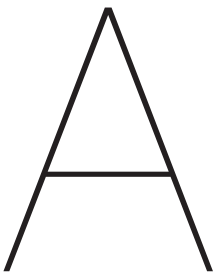
Asko Suikkanen
Emeritusprofessori
asko.suikkanen@ulapland.fi

Tiivistelmä

Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta julkaisi postuumisti tiedekunnan määräämänä väitöspäivänä 11.9.2020 heinäkuun lopulla vakavaan sairauteen menehtyneen yhteiskuntatieteiden tohtori Jari Koivumaan toisen, ammattikasvatuksen alaan kuuluvan väitöskirjan. Väitöskirjan julkaiseminen oli myös hänen oma toiveensa. Tällä puheenvuorolla kirjoittajat haluavat kunnioittaa Koivumaan monipuolista työtä ammatillisen koulutuksen vastuullisissa tehtävissä sekä merkittävää tutkimustyötä.

Tutkimus liittyy ajankohtaiseen eurooppalaiseen keskusteluun työn muutoksesta ja sen reflektiivisestä suhteesta ammatillisen koulutuksen uudistamiseen. Koivumaa tarkastelee niiden välistä suhdetta yhteensä kuudessa eri oppilaitoksessa Suomen Lapissa ja Saksan kahdessa osavaltiossa. Hän haastatteli yhteensä 59 lappilaista sekä Hessenin ja Nordrhein-Westfalenin osavaltioiden ammatillisen koulutuksen toimijaa, joista 17 oli opiskelijoita. Muut haastatellut ryhmät olivat koulutuksen johto, opettajat ja elinkeinoelämän edustajat. Analyysimenetelmänä oli diskurssianalyysi.

Tutkimuksessa kysytään, minkälaisia merkityksiä oppilaitostoimijat tuottivat työn muutoksesta ja koulutuksen uudistuksista sekä niiden välisistä vaikutusyhteyksistä. Tuloksissa tarkastellaan myös yhteneväisyyksiä ja eroavuuksia kahden maan toimijoiden näkemyksissä. Saksan ammatillisessa dualikoulutuksessa yritykset ja kauppakamarit ovat keskeisiä toimijoita. Tuloksissa näkyvätkin lappilaisten ja saksalaisten opiskelijoiden toimintaympäristöjen erot. Saksalaiset olivat tietoisia hyvistä mahdollisuuksistaan työllistyä, erityisesti suuryrityksiin, joissa olivat jo oppisopimuskoulutuksessa. Yleisesti voidaankin todeta, että lappilaiset opiskelijat suuntautuvat työmarkkinoille koulutuksen sisällöllisten tekijöiden ja ennakoimiensa työelämän vaatimusten pohjalta, kun taas Hessenin ja Nordrhein-Westfalenin opiskelijat enemmän työmarkkinakokemustensa perusteella. Molemmissa maissa opiskelijoiden puheessa korostui kuitenkin katse tulevaisuuteen, ja he pitivätkin itseään tulevaisuuden työelämän muutoksentekijöinä.

Ammatillinen koulutus Euroopassa on käymässä läpi suurta muutosta, jota leimaavat erityisesti alueen yhdentymiskehitys ja sitä seuraavat muutokset markkinoilla, muutokset kohti osaamisperusteisuutta sekä teknologinen läpimurto. Jari Koivumaa (2020) kuvaa väitöskirjassaan, miten eri ammatillisen koulutuksen toimijat sa-noittavat eurooppalaiseen koulutuspoliit-tisiin tavoitteisiin liittyviä uudistuksia ja niiden merkityksiä. Hän on valinnut vertailualueikseen hyvinkin erilaiset alueet:

Suomen harvaanasutun Lapin ja toisaalta Saksan vahvat teollisuusosavaltiot, Hessenin ja Nordrhein-Westfalenin. Näiden alueiden työmarkkinoiden kokoerot ja elinkeinorakenteiden eroavuudet ovat merkittäviä. Lapin maakunnan asukas-luku on noin 180 000, Hessenin osavaltion noin kuusi miljoonaa ja Nordrhein-Westfalenin yli 17 miljoonaa. Tässä artikkelissa esittelemme ammattiopiskelijoiden käsityksiä koskevan tulososion tärkeimpiä havaintoja.

Koulutuspoliittiset muutokset Suomessa ja Saksassa

Lissabonin vuoden 2000 strategiaa pidetään koulutuksen eurooppalaistumisen käännekohtana (Mikulec, 2016). Sitä seurannut ammatillisen koulutuksen uudistus Suomessa, vuoden 2018 alusta voimaan tullut reformi, on merkittävin muutos, mitä ammatillinen koulutuksemme on kokenut viime vuosikymmeninä (Laukia, 2015). Uudistus kuuluu koulutuksemme niin sanottuun neljanteen kehitysvaiheeseen, oppimistuloslähtöiseen osaamisperusteisuuteen, jossa opetus on irtautumassa oppilaitoksen tiloista ja opettajan ohjauksessa tapahtuvasta oppimisesta. Kehitysvaiheen taustalla ovat EU:n koulutusta koskevat päätökset ja niihin liittyvät tavoitteet (esim. Lahtinen & Lankinen, 2013). Järjestelmässä luodaan opiskelijalle oppimispolkuja yhdessä ohjaajan kanssa. Ohjaajalla on mahdollisuus rakentaa tutkinto, joka koostuu virallisessa, ei-virallisessa ja arkioppimisessa hankitusta osaamisesta. (EC-VET, 2015). Reformilla ja osaamisperusteisuudella halutaan palvella sekä opiskelijan että työelämän tarpeita.

Saksankielisissä maissa ammatillista koulutusta on hallinnut jo vuosikymmenien ajan duaalimalli, jossa ammattiin opiskelu perustuu keskushallinnon koordinoimaan työpaikalla tapahtuvaan oppimiseen ja toisaalta osavaltioiden vastuulla olevaan opiskeluun oppilaitoksessa. Malli on Saksassa nuorten pääväylä työmarkkinoille. Työpaikalla opiskellaan käytännön työtehtäviä ja oppilaitoksessa sitä täydentäviä ammatillisia ja sivistyksellisiä oppiaineita. Työpaikalla tapahtuvan opiskelun kehittämisestä vastaavat ammattiliitot ja kauppakamarit (Hanf, 2011; ks. myös Irjala, 2017). Ammatillinen koulutus asettuikin liittovaltiossa yhteiskunnan koulutusjärjestelmän ja työmarkkinoiden väliin, toimijoiden ja ins-

tituutioiden muodostamaan moniulotteiseen kokonaisuuteen (Wieland, 2015). Mallin avulla halutaan varmistaa oikeiden ihmisten sijoittuminen heille sopiviin ammatteihin ja työtehtäviin. Saksan talouden kilpailukyvyyn uskotaan perustuvan tähän malliin (Deissinger, 2015). Yrityksille oppisopimusjärjestelmässä mukana olo tarkoittaa myös osallistumista niiden sosiaalista statusta parantavaan järjestelmään (Deissinger, 2015; Hanf, 2011; Irjala, 2017).

Siitä huolimatta, että Saksan ammatillisen koulutuksen rakenne poikkeaa monista muista EU-maista, valtio sitoutui vuodesta 2005 alkaen osaamisperusteisuutta vahvistavaan kansalliseen (NQF) ja eurooppalaiseen (EQF) tutkintojen viitekehukseen. Duaalijärjestelmän eurooppalaistamiseksi on Saksassa otettukin askeleita, mutta tavoitteisiin nähden hitaammin kuin esimerkiksi Suomessa. Oppimistuloslähtöisen osaamisperusteisuuden tuominen osaksi järjestelmän kokonaisuutta on ollut liittotasavallassa haastavaa, koska eri institutionaalisten toimijoiden toisistaan poikkeavat intressit vaikuttavat edelleen kaikkiin pyrkimyksiin uudistaa maan ammatillista koulutusta (Wieland, 2015). Oppimistulosajattelu on kansallisesta näkökulmasta nähty kuitenkin katalysaattorina, joka voisi tuoda koherenttiutta koko järjestelmään suhteuttamalla eri toimija-sektoreita toisiinsa.

Tutkimuksen sisältö ja kulku

Jari Koivumaa kuvaa tutkimuksessaan, miten koulutuspoliittisia uudistuksia on tuotettu paikallisella ja kansallisella tasolla Suomen Lapissa ja Saksan teollisuusalueilla sekä minkälaisia merkityksiä ammatillisen koulutuksen eri toimijatahot ovat niille antaneet. Aineisto koostuu koulutusjohdon, opettajien, työelämän

edustajien ja opiskelijoiden haastatteluista molemmissa maissa. Pääasiallisena haastattelumuotona hänellä olivat ryhmähaastattelut (19). Viisi haastattelua Saksassa suoritettiin yksilöhaastatteluina. Haastateltuja oli yhteensä 59 henkilöä, joista 17 oli oppilaitosten opiskelijoita. Opiskelijat edustivat kolmea lappilaista oppilaitosta, kahta oppilaitosta Hessenissä ja yhtä Nordrhein-Westfalenissa.

Koivumaa käyttää tutkimuksensa metodia diskurssianalyysiä, jossa haastateltujen käyttäminä kielinä ovat suomi ja Saksassa englanti. Litteroitu aineisto oli kattava, yhteensä yli 1100 sivua. Analyysissä määritetyt diskurssit perustuvat haastateltavien käyttämien käsitteiden sisältöihin ja informaatioon, joita hän on tulkinut niiden sisältävän (Gee, 1999). Opiskelijoiden uudistuspuheissa tarkastellaan heidän antamiaan merkityksiä koulutusuudistusten asiakkaina ja toisaalta duaalimallin opiskelijoina yrityksissä ja oppilaitoksissa. Viittaukset ja merkityskokonaisuudet jaettiin tutkimuksen neljään teemakokonaisuuteen eli teknologiaan, markkinoihin, eurooppalaistumiseen ja osaamisperustaisiin.

Opiskelijoiden antamia merkityksiä toimintaympäristön muutoksille ja ammatillisen koulutuksen uudistuksille

Tuloksissa Koivumaa toteaa suomalaisten opiskelijoiden antamien merkitysten perusteella, että teknologia muuttaa työn tekemisen tapoja eri aloilla eri tavoin. Opiskelijoiden mielestä heidän osaamistaan kyllä pyritään arvioimaan osaamisperusteisesti, mutta arviointi ei ole riittävän tarkkaa. Jos osaamista arvioinnin mukaan on, osaamis pisteet myönnetään. Kokemus kuitenkin oli, että näin ei aina tapahdu.

Yleinen näkemys lappilaisilla opiskelijoilla oli myös, että oppilaitosympäristö ei tuota riittävästi työelämään tarvittavaa osaamista. Selonteoissaan opiskelijat kuvasivat, että ammatillinen tutkinto ei riitä vaan he tarvitsevat lisäksi täydentävää koulutusta. Eräänä syynä pidettiin esimerkiksi liikakoulutusta. Joillakin aloilla oli heidän näkökulmastaan liian paljon valmiita tekijöitä. Yleiseksi keinoksi opiskelijat esittivät kouluttautumisen jatkamista korkea-asteelle.

Saksalaiset opiskelijat korostivat teknologisen kehityksen ohella tiedon määrän lisääntymistä ja tiedon nopeaa vanhentumista. On oltava valmis aina oppimaan uutta. Sekä lappilaiset että saksalaiset opiskelijat korostivat kansainvälisyystaitoja. Lapin opiskelijat korostivat matkailualan tarjoamia yrittäjyyden ja laajentumismahdollisuuksia. Tähän liittyen he pitivät tärkeinä kansainvälisiä vaihtojaksoja jo kielitaitonsakin kohentamisen näkökulmasta. Erityisesti Lapin opiskelijat merkityksellistivät opintojaan vaiheeksi, jonka avulla he voivat edetä eteenpäin elämässään. Vaikka ammatillinen tutkinto työllistäisi hyvin, katse oli eteenpäin elämässä ja uralla.

Molempien maiden opiskelijoiden näkemysten mukaan oppilaitos- ja yritysympäristöjen tarjoamien koulutusten välillä oli yhteensopimattomuuksia ja liikaa eroavaisuuksia. Oppilaitosten ja yritysten välisen yhteistyön vähäisyyttä, suoranaista kuilua, kritisoivat erityisesti saksalaiset opiskelijat. Suomalaiset opiskelijat toivoivat työpaikalla tapahtuvan oppimisen lisäämistä. Saksalaiset kritisoivat oppilaitoksessa tapahtuvassa opiskelussa opettajien osittain heikkoa osaamista teknologian ja digitalisaation hyödyntämisessä ja muutoinkin osittain vanhentuneita opetusmenetelmiä. Lisäksi saksalaisopiskelijat olivat kokeneet puutteita ohjauksessa eri-

tyisesti pienyrityksissä tapahtuneissa harjoittelussa. Kaiken kaikkiaan Koivumaan tutkimuksen tuloksissa ammatillisen koulutuksen rakenteellinen muutos näyttäytyy entistä enemmän opiskelijoiden omina ratkaisuin ja valintoina.

Osaamisperusteisuudella kohti tulevaisuuden työelämää?

Hessenin ja Nordrhein-Westfalenin opiskelijat suuntasivat diskursseissaan työelämäänsä mutta lappilaiset puolestaan jatko-opiskeluihin. Suunnitelmien erilaisuutta selittävät alueiden suuret erot sekä toimintaympäristöissä että elinkeinorakenteissa (ks. myös Suikkanen ja muut, 2002). Saksalaiset olivat tietoisia mahdollisuuksistaan työllistyä, erityisesti suuryrityksiin, joissa olivat jo oppisopimuskoulutuksessa, toisin kuin suomalaiset opiskelijat. Saksalaiset opiskelijat pitivätkin itseään, enemmän kuin esimerkiksi ammatilliset opettajansa, työelämän ja koulutuksen varsinaisina muutosagenteina.

Saksalaiset toimijat olivat epävarmoja, onko uudistus kohti eurooppalaista osaamisperusteisuutta ollenkaan tarpeen.

Minkälaisia tulevaisuuden työntekijöitä ammattiopiskelijoista nykyisellä osaamisperusteisella mallilla tulee – globaaleja, joustavia alansa ammattilaisia? Mennäänkö Suomessa ja Saksassa kohti eurooppalaista osaamisperusteisuutta? Kahden maan ammatillisen koulutuksen erilaiset

rakenteet, niiden erilaisten toimintaympäristöjen historia ja nykytila tarjoavat mielenkiintoisia näkökulmia Jari Koivumaan tutkimuksen otsikkokysymykseen. Saksan liittotasavallan ammatillisessa koulutuksessa yritykset ja kauppakamarit ovat keskeisiä toimijoita, Suomessa julkishallinto ja oppilaitokset. Koivumaa toteaaakin johtopäätöksissään, että siirtymisessä eurooppalaiseen osaamisperusteisuuteen Suomi on ”ahkerampi oppilas” kuin Saksa. Huomattavaa on, että kansainvälisyys ja eurooppalaisuus tunnistettiin työelämässä vaikuttaviksi voimiksi sekä lappilaisten että saksalaisten opiskelijoiden puheissa.

Saksalaiset toimijat olivat epävarmoja, onko uudistus kohti eurooppalaista osaamisperusteisuutta ollenkaan tarpeen. Oppilaitostoimijoiden näkemyksissä heidän duaalimallinsa, työpaikoilla tapahtuva ammattiin oppiminen, on jo osaamisperusteista. Erilaisten työpaikkojen myötä opiskelijoiden oppimispolut ovat yksilöllisiä. Toisaalta saksalaiset ammattiopiskelijat itse olivat eri mieltä todeten, että duaalijärjestelmä ei sovelleta pedagogiikassaan osaamisperusteisuutta vaan tähtäin on liikaa ”ministeriön korkeatavoitteisissa lopputesteissa”.

Jari Koivumaa esittelee ansiokkaasti ammatillisen koulutuksen suomalaisten ja saksalaisten toimijoiden näkemyksiä ja käsityksiä koulutuksen tavoitteista, unohdamatta koulutettavien eli opiskelijoiden kokemuksia osaamisperusteisuuden soveltamisen toimivuudesta. Tätä näkökulmaa on toistaiseksi tutkittu varsin vähän (ks. myös Kepanen ja muut, 2020). Koivumaa (2020, ss. 179–190) kuvaa: ”Henkilökohtaiset kehittämissuunnitelmat tuottavat diskurssia maailmasta, joka on täynnä mahdollisuuksia, joista jokainen on edellistä houkuttelevampi. - - Omalla aktiivisuudellaan ja toimijuudellaan opiskelijat

voivat edetä teknologian, markkinoiden ja kansainvälistymisen muuttamassa työelämässä ja yhteiskunnassa.” Opiskelijoiden diskursseissa tulikin voimakkaasti esiin tulevaisuussuuntautuneisuus. Opiskelijat pitivät itseään tulevaisuuden työelämän muutosvoimana. Aktiivista kehittämistä tarvitaan edelleen, jotta tämä aidosti toteutuu. Eri toimijoiden näkökulmien ymmärtämiseen ja eurooppalaisen ammatillisen osaamisperusteisuuden kehittämiseen Koivumaan tutkimus antaa moninäkökulmaista tietoa.

Lähteet

- Deissinger, T. (2015). The German dual vocational education and training system as ‘good practice’? *Local Economy*, 30(5), 557–567.
- ECVET. (2015). *ECVET in Europe 2015. Monitoring report 2015*. Cedefop.
- ECVET opastyöryhmä. (2015). *ECVETin toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa. Opas koulutuksen järjestäjille ammatillisen koulutuksen opinto-suoritusten eurooppalaisen siirtojärjestelmän käyttöön-ottoon*. Opetushallitus.
- Gee, J. P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Routledge.
- Hanf, G. (2011). The changing relevance of the Beruf. Teoksessa M. Brockmann, L. Clarke, & C. Winch (toim.), *Knowledge, skills and competence in the European labour market* (Chapter 4). Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203814796>
- Irjala, M. (2017). *Osallinen, syrjässä, marginaalissa, onnellinen? Tutkimus oppisopimuskoulutuksen erityisopiskelijoista Suomessa ja Saksassa* [Väitöskirja, Oulun yliopisto]. Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-1600-3>
- Kepanen, P., Määttä, K., & Uusiautti, S. (2020). How do students describe their study processes in the competence-based vocational special education teacher training? *Human Arenas*, 3(2), 247–263. <http://dx.doi.org/10.1007/s42087-019-00080-y>
- Koivumaa, J. (2020). *Kohiti eurooppalaista osaamisperusteisuutta? Tutkimus suomalaisen saksalaisen ammattikoulutusjärjestelmän oppilaitostoimijoiden koulutus uudistuspuheista* [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. Acta electronica Universitatis Lapponiensis. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64423>
- Lahtinen, M., & Lankinen, T. (2013). *Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä*. Tietosanoma.
- Laukia, J. (2015). Ammatillinen koulutus taitekohdassa. Teoksessa J. Laukia, A. Isacson, K. Mäki & M. Teräs (toim.), *Katu-uskottava ammatillinen koulutus. Uusia ratkaisuja oppimiseen* (ss. 11–20). Haaga-Helia julkaisut.
- Mikulec, B. (2016). Impact of the Europeanisation of education: Qualifications frameworks in Europe. *European Educational Research Journal*, 16(4), 455–473.
- Suikkanen, A., Linnakangas, R., & Martti, S. (2002). Työllisyyden muutos ja koulutuksen merkitys. *Aikuiskasvatus*, 2, 114–123.
- Wieland, C. (2015). Germany’s dual vocational training system: Possibilities for and limitations to transferability. *Local Economy*, 30(5), 577–583.